

Açıklamalı

Bilgisayar Destekli Çeviri Terimleri Sözlüğü

İngilizce-Fransızca-Türkçe

Dictionary of Computer-aided Translation Terms

Yazar

Doç. Dr. Ziya TOK

ISBN: 978-625-7305-52-5

1. Baskı

2021 / Ankara

Yayın Sertifika No

46683

Matbaa Sertifika No

46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 418

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri

Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 2020/56.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
İngilizce Kısaltmalar.....	15
Fransızca Kısaltmalar.....	17
Türkçe Kısaltmalar.....	19
Açıklamalı Bilgisayar Destekli Çeviri Terimleri.....	21
Otomatik Çeviri Sistemleri.....	131
Makine Çevirisi Yaklaşımları.....	133
Otomatik Çeviri Ölçme Araçları.....	133
Bilgisayar Destekli Çeviri Araçları.....	134
Yerelleştirme Araçları.....	134
Sözlük.....	136
İngilizce-Türkçe Sözlük.....	136
Türkçe-İngilizce Sözlük.....	148
Fransızca-Türkçe Sözlük.....	159
Türkçe-Fransızca Sözlük.....	171
KAYNAKÇA.....	183

ÖNSÖZ

“Terimsiz bilim, bilimsiz terim olmaz”
(İlhami Sığırıcı, 2014)

Çeviri en bilinen tanımıyla bir dildeki sözlü ya da yazılı bir metnin birçok açıdan değerlendirilerek başka bir dile aktarılması olarak ifade edilir. Geçmişten günümüze kadar, üzerinde birçok kuramsal inceleme ve araştırmanın yapıldığı çeviri olgusu, teknolojinin gelişmesiyle birlikte önemli değişikliklere ve yeniliklere kapı aralamıştır. Çevirinin bilgisayar tarafından gerçek-leştirilmesini amaçlayan bu yeni yaklaşım, çevirinin otomatikleştirilmesine yönelik bir süreci kapsar. Otomatik çeviri denilince ilk olarak belki de bilgisayarların ve günümüzde yaygın olarak kullanılan akıllı telefon ve tabletler gibi diğer elektronik cihazların bir insan çevirmen tarafından gerçekleştirilen çeviri işlemini insana gerek duyulmadan gerçekleştirebildiği bir süreç akla gelebilir. Ancak günümüzde insan yaşamında otomatik sözcüğüyle birlikte kullanılan birçok cihazın insan yardımı ve denetimi olmadan çalışabilmesi zor görünmektedir. Bu cihazlar sadece yerine getirdikleri işlevler doğrultusunda otomatik olarak adlandırılır. Başka bir deyişle, başlangıçta insan denetimi ve yönlendirmesiyle birlikte, otomatik cihazlar kendi sistemlerine yüklenen komutlar doğrultusunda verilen görevleri otomatik olarak gerçekleştirirler. Dolayısıyla otomatik çeviri de kaynak dildeki sözlü ya da yazılı bir metnin yine insanlar tarafından önceden belirlenen ilkeler ve çerçeve doğrultusunda hedef dildeki sözcüklerle eşleştirilerek hedef metnin oluşturulmasından ibarettir.

Geçmiş 17. yüzyıla kadar uzanan otomatik çeviriyle ilgili olarak, bilgisayarın icadıyla birlikte somut adımların atıldığı ve son yıllarda oldukça gelişmiş düzeyde sistemlerin üretildiği görülmektedir. Önceleri mekanik beyin ve makine çevirisi şeklinde adlandırılan bu süreç, günümüzde çeviri teknolojileri bağlamında otomatik çeviri ve bilgisayar destekli çeviri (BDÇ) gibi farklı alanlara ayrılmış durumdadır. Dünyanın birçok ülkesinde çeviri teknolojileri alanında atılan adımlarla birlikte, otomatik çeviri programları ve BDÇ araçları günümüzde giderek daha yaygın hale gelmeye başlamıştır. Sözcük çevirisinden tümce ve metin çevirisine kadar oldukça yüksek düzeyde ilerlemelerin kaydedildiği bu süreçte, kuramsal ve uygulamaya dönük çalışmalar büyük oranda Amerika, İngiltere, Fransa, Kanada ve Rusya gibi ülkelerde yapılmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de bu konuda gerçekleştirilen inceleme ve araştırmalar henüz oldukça yetersiz olsa da son yıllarda giderek artmış ve çeviri teknolojileri çok yönlü olarak araştırılmaya başlanmıştır. Ancak diğer ülkelerde ilk somut adımların 1930’lu yıllarda atıldığı göz önüne alındığında, Türkiye’de bu alandaki çalışmaların henüz çok yeni olduğu anlaşılmaktadır. Zira otomatik çeviri üzerine Türkiye’de bugüne kadar sadece birkaç kitaptan söz edilebilir. Ayrıca disiplinlerarası bir niteliğe sahip olan çeviri teknolojileri konusunda Türkiye’de daha çok mühendislik çevrelerince gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çeviribilim çevrelerince gerçekleştirilen incelemelerin sayısı da geçmişe oranla önemli bir ivme kazanarak artma eğilimindedir. Zira bugüne kadar çeviri teknolojileri konusunda Türkiye’de gerçekleştirilen çeşitli kitap, makale ve bildirilerin sayısı giderek artmaktadır.

Öte yandan, Türkiye’de çeviri teknolojileri konusunda gerçekleştirilen çalışmalarda önemli bir nokta dikkat çekmektedir. O da bu alanda kullanılan terimcenin Türkçeleştirilmesine yönelik henüz hiçbir çalışmanın yapılmadığı ve bu konuda Türkçede bir kavramsal gelişime ve bir terim birliği konusunda kapsamlı bir çalışmaya gereksinim olduğudur. Bu alanda daha çok diğer ülkelerde yapılan çalışmalar Türkiye’deki çalışmalara çoğu zaman kaynak oluşturduğundan, bu konuda Türkçedeki alan terimcesi de kaçınılmaz olarak yabancı sözcüklerin baskısına maruz kalmış durumdadır. Dolayısıyla birçok alanda olduğu gibi, çeviri teknolojileri alanında da Türkçeye diğer dillerden önemli oranda sözcük ve terim girişi olmaktadır. Zira çeviri teknolojileri Türkiye’de çok yeni bir çalışma alanı olduğu için bu alanda kullanılan terimler konusunda bir Türkçeleştirilme çalışması henüz tam anlamıyla sağlam bir zemine oturtulamamıştır. Buna bağlı olarak, Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalarda alan terimlerinin kullanımıyla ilgili farklı stratejilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin bazı çalışmalarda İngilizce ve Fransızca gibi dillerde kullanılan çeviri teknolojileri terimlerinin Türkçeye çevirisi yapılmamıştır, bu dillerdeki terimler özgün biçimleriyle Türkçeye sokulmuştur. Bazılarında ise bu terimler Türkçeye çevrilerek kullanılmış ancak farklı çalışmalarda aynı terim için birbirinden farklı karşılıklar önerilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak Türkçede çeviri teknolojileri alanında kullanılan terimce konusunda tam bir birlik oluşturulamamıştır.

Kuşkusuz bunun birçok nedeni olabilir. Örneğin, teknoloji konusu tüm dünyada dinamik bir özelliğe sahip olduğundan çok hızlı gerçekleşen bu gelişmeler sonucunda kavramların ortak bir terimcede toplanması zor olabilir. Yine Türkiye’de terim birliği ile ilgili çalışmaların henüz

çok yetersiz kalması da bu alandaki terimcenin oluşmasını etkilemiş olabilir. Bir diğer neden de diller arasında gerçekleşen hızlı sözcük alışverişi olabilir. Zira "...kitle iletişim araçlarının ve ulaşım olanaklarının artması ve kolaylaşması, bir anlamda dünyanın küçülmesi, dillerin birbirini önemli ölçüde etkilemesine yol açmıştır. Diller arası sözcük alışverişi adeta kaçınılmaz bir olguya dönüşmüştür" (Sığırcı, 2006: 34). Bundan ötürü, Türkçede kullanılan çeviri teknolojileri terimlerinin ortak bir çatıda buluşturulması, yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıkların önerilmesi ve en önemlisi de aynı kavram için birden fazla karşılığın kullanılmasından kaynaklanan kavramsal farklılıkların giderilerek bir terim birliğinin sağlanması önem arz eden konular arasındadır.

Bu çalışmanın amacı çeviri teknolojileri alanında kullanılan İngilizce ve Fransızca terimlerin Türkçe karşılıklarını ve açıklamalarını içeren bir terim sözlüğü oluşturmaktır. Bilgisayar destekli çeviri konusu günümüz çeviri teknolojilerini birçok yönden kapsadığından, çalışmanın adı *Açıklamalı Bilgisayar Destekli Çeviri Terimleri Sözlüğü* olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada çeviri teknolojileri alanında kullanılan İngilizce terimler bir araya getirilerek Fransızca ve Türkçe karşılıkları ile birlikte Türkçe açıklamaları da verilmiştir. Bunun yanı sıra, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu konuda Türkçede görülen terim birliği konusundaki eksikliklerin giderilebilmesine kısmen de olsa katkı sağlamak amacıyla, Türkçe karşılığı olmayan ya da Türkçesi kullanılmayan Fransızca ve İngilizce bazı terimler için Türkçe karşılıklar önerilmiştir. Bu tür terimlerin Türkçe karşılıkları oluşturulurken, birçok unsurla birlikte söz konusu yabancı terimin o dildeki açıklamaları da göz önünde bulundurulmuş ve bu bağlamda Türkçede en uygun

olarak değerlendirilen karşılık önerilmiştir. Bunun yanı sıra, birçok terim için kısaltmalar da oluşturulmuştur. Bu kısaltmalar hem çalışmanın ilk bölümünde liste olarak hem de terimce açıklamaları içerisinde verilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde bu alanda yaygın olarak kullanılan terimler alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Bu düzenlemede sıralama olarak ilk önce İngilizce terim, sonra bu terimin Fransızca karşılığı ve son olarak Türkçe karşılığı verilmiştir. Devamında ise her bir terimin Türkçe açıklaması yapılmıştır. Sıralamada ilk dil olarak İngilizcenin seçilmesinin nedeni, makine çevirisi alanındaki terimcenin büyük oranda İngilizce olmasından dolayı, araştırmacıların aradıkları terimleri daha kolay bulabilmesine olanak sağlamaktır. İkinci bölümde, otomatik çeviri sistemleri, makine çevirisi yaklaşımları, otomatik ölçme araçları, bilgisayar destekli çeviri araçları ve yerleştirme araçları liste olarak verilmiştir. Son bölümde ise farklı alanlarda çalışan araştırmacılara yardımcı olması amacıyla, Türkçe, Fransızca ve İngilizce olmak üzere üç farklı terim dizini oluşturulmuştur. Bu dizinler sayesinde okuyucunun Türkçeyle birlikte Fransızca ve İngilizcedeki terimleri ve bu terimlerin Türkçe karşılıklarını da daha kolay bulabilmesi amaçlanmıştır.

Belli bir alanda kullanılan terimleri kapsamlı bir biçimde bir araya getirmek ve bu terimlere açıklamalar eklemek birçok açıdan güçlükler içeren uzun bir sürece işaret eder. Öncelikle o alanda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğuna erişilmesi ve terim araştırması bağlamında süzgeçten geçirilmesi gerekir. Bununla birlikte, o alanda kullanılan terimlerin tamamı alanda yapılan çalışmalarda bulunamayabilir. Bu durumda, dergiler, kitaplar, genel amaçlı sözlükler, internet dünyası ve görsel-işitsel medya gibi çeşitli araçların da gözden geçirilmesi gerekir. Bunun

dışında, söz konusu ortamlar üzerinde yapılan incelemeler sonucunda bazı terimlerde kavramsal açıdan tutarsızlıklar olduğu ortaya çıkabilir. Bazılarının farklı çalışmalarda farklı anlamlarda kullanıldığı durumlar olabilir. Ayrıca çeviri söz konusu olduğunda, kaynak dildeki terimlerin hedef dildeki karşılıklarının oluşturulması konusunda bir takım güçlükler söz konusu olabilir. Örneğin, kaynak dildeki bir terimin hedef dilde karşılığı henüz oluşturulamamış olabilir ya da aynı terime farklı çalışmalarda farklı karşılıklar verilmiş olabilir. Özetle, terim sözlüğü oluşturulması çeşitli açılardan güçlükler içeren bir çalışmadır.

Bu çalışmanın oluşturulması sürecinde de birçok güçlükle karşılaşmıştır. Bu güçlüklerden öne çıkanları şöyle sıralayabiliriz:

12

- İngilizcede ya da Fransızcada makine çevirisi ve BDÇ alanında kullanılan terimlerin bu dillerde yeterli açıklamalarının olmaması;
- Yabancı kaynaklarda saptanan terimlerin birçoğunun Türkçe karşılığının hiç olmaması;
- Türkçe olarak hazırlanan bazı çalışmalarda yabancı dildeki aynı kavram için Türkçede farklı karşılıkların kullanılması;
- Dolayısıyla, Türkçede kullanılan bazı kavramlarda terim birliği konusunda bir uzlaşmanın olmaması;
- Kaynakların büyük oranda İngilizce çalışmalardan oluşması;
- Bu kaynakların büyük bir kısmının mühendislik çevrelerince gerçekleştirilmiş olması.

Çalışma boyunca ortaya çıkan bu tür güçlüklerin büyük bir çoğunluğu çeşitli yöntemlerle çözüme ulaştırılmıştır.

Örneğin, yeterli açıklaması bulunmayan terimlerle ilgili terim bağlamında kapsamlı araştırmalar yapılarak, gerektiğinde söz konusu terimin diğer disiplinlerdeki anlamından hareketle Türkçe açıklamalarına yer verilmiştir. Yine, Türkçe çalışmalarda karşılığı olmayan İngilizce terimler için Türkçe karşılıklar önerilmiştir. Ayrıca, kavram birliğinin sağlanmasına katkı sağlamak amacıyla Türkçede birden çok karşılığı bulunan bazı terimlerin her biri için çalışma boyunca sadece tek bir karşılık yeğlenmiştir. Böylelikle kavram birliğinin sağlanmasına katkı sunulması amaçlanmıştır. Son olarak, kaynakların büyük çoğunluğunun İngilizce olması nedeniyle, bu kaynaklardaki bazı terimlerin Fransızca karşılıklarının verilmesi aşamasında ortaya çıkan güçlükler yine Fransızca yakın alanlarda kaleme alınmış olan çalışmalardaki açıklamalar doğrultusunda giderilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, Türkiye’de çeviri teknolojileri ve makine çevirisi alanlarında hazırlanan ilk terim sözlüğüdür. Zira bu konuda bugüne kadar ülkemizde kuramsal ve uygulamaya dönük çalışmalar gerçekleştirilmiş olsa da, bu alanda kullanılan yabancı terimleri bir araya getiren ve açıklamalı bir biçimde Türkçeleştirilmesine yönelik yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Oysa İngilizce ve Fransızcada bu tür çalışmaların 2000’li yılların başlarında gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Türkiye’de ise böyle bir çalışmanın gerçekleştirilmesinin çok geç de olsa çeviri teknolojileri alanında önemli bir boşluğu doldurması ümit edilmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de yapılacak olan gerek kuramsal gerekse uygulamalı otomatik çeviri çalışmalarının daha verimli bir biçimde gerçekleştirilmesine ve ayrıca Türkçenin bilim dili olmasına önemli ölçüde katkı sağlanabilmesi amaçlanmaktadır.

Böylelikle bu çalışmanın, dünyanın birçok ülkesinde gerçekleştirilen çeviri teknolojileri ve BDC çalışmalarında, Türkiye'nin daha etkin ve daha fazla yer alması ve Türkçenin bu alanda da bilim dili olması yönünde önemli bir boşluğu doldurması ümit edilmektedir.

Son olarak, böyle bir çalışma yapma konusunda bana fikir veren, çalışma boyunca değerli önerileri ve katkılarıyla bana yol gösteren ve proje kapsamında çalışmanın bilim kurulu üyeliğini üstlenerek değerlendirmelerini esirgemeyen saygıdeğer Hocam Prof. Dr. İlhami SİĞİRCİ'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Projenin bilim kurulu üyelerinden, değerli Hocam Prof. Dr. Perihan YALÇIN'a, bugüne kadar vermiş olduğu son derece önemli destek ve katkılarından ötürü çok teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışma boyunca sunmuş olduğu değerli desteğinden ve özellikle kitabın kapak tasarımında yapmış olduğu katkılardan dolayı, projenin bilim kurulu üyelerinden, meslektaşım, sevgili dostum, Dr. Öğretim Üyesi Onur ÖZCAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın ilgilenen herkese yararlı olması ümidiyle...

Doç. Dr. Ziya TOK
Aralık, 2021